

The image shows the front cover of an old book. The cover is decorated with a traditional marbled paper pattern, featuring swirling, organic shapes in shades of dark blue, black, and off-white. There are also small, irregular patches of a lighter blue color interspersed within the darker swirls. The marbling is dense and covers the entire surface. The edges of the cover are worn and frayed, revealing a light-colored, fibrous material underneath. A horizontal crease or fold is visible near the top edge. In the bottom-left corner, there is a small, rectangular, light-brown paper label with a thin black border. The label contains two lines of handwritten text in dark ink. The first line reads "(47.925)" and the second line reads "U-45".

(47.925)

U-45

56

10298

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԹԻՖԼԻՍԻ

**ՎԱՆԱՅ ԱՒԱԳ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿՐՕՆԱ-ՊԱՏ-
ՄԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՄՆԱՅՈՒՆ
ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ**

1910 ապրիլ 5—1911 ապրիլ 5,

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս
Էլեկտրագրաֆիկական Փր. Ն. Աղանեանի, պոլից., 7.

1911

2:9(074)
S-32

ՏԵՍ[92(ԶՈՒԿԱՅԱՆ)]
S-32

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԹԻՖԼԻՍԻ

ՎԱՆԱՅ ԱԻԱԳ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԿՐՕՆԱ-ՊԱՏ-
ՄԱԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՄՆԱՅՈՒՆ
ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

1003
14461

1910 ապրիլ 5—1911 ապրիլ 5

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ս
Էլեմենտարն սպարան Օր. Ն. Աղանեանի, պոլից., 7.

1911

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿՈՄՍՊԱՐՏԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

1910 ասորիլ 5—1911 ասորիլ 5
ՄՆԱՅՈՒՆ ՅՂՆՁՆՆԺՈՂՈՎԻ ԿԱԶՄԸ

Նախագահ

1. Հանգ. Առաջնորդ Թիֆլիսի թեմի՝ Տ. Գա-
րեգին Արքեպիսկոպոս՝ մինչև 1911 թ. հոկտեմ-
բերի 18-ը, այնուհետև ժամանակաւոր նախագահ՝
Յանձնաժողովի ընտրութեամբ ԱՐՇԱԿ ԲԱԲԵԱՆ

Անդամներ

2. ԱՂԱՆԵԱՆ ԳԻԻՏ ա. քահ.
3. ԲԱԲԵԱՆ ԱՐՇԱԿ
4. ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆ ԻՍԱՀԱԿ
5. ՏԷՐ-ՅԱՐՈՒԹԻԻՆԵԱՆ – ՅԱՐՈՅ ՆԻԿՈ-
ՂԱՅՈՍ

Տ Ե Ղ Ե Կ Ա Գ Ի Ր

ԹԻՓԼԻՍԻ

ՎԱՆԱՅ ԱԻԱԳ ԵԿԵՂԵՅՈՒ ԿՐՕՆԱ-ՊԱՏՄԱԿԱՆ
ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՄՆԱՅՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎԻ

1910 թ. ապրիլի 7-ին կայացած «Ղուկա-
սեան մրցանակաբաշխութիւնից» յետոյ՝ մինչև
1911 թ. Յանձնաժողովս ստացել է հետևեալ
աշխատութիւնները.

№ 1. Հայոց եկեղեցւոյ կանոնական իրա-
ւունքը—հետազօտութիւններ նորա կանոնագրքի
խմբագրութեան, բովանդակութեան ու գործա-
ղրութեան մասին. գրեց Լահեան. ձեռագիր աշ-
խատութիւն ամփոփուած մի քառածալ տետ-
րի մէջ:

№ 2. Կիւրիոն կաթողիկոս Վրաց. պատմու-
թիւն հայ-գրական յարաբերութեանց է դարու
մէջ. գրեց Հ. Ներսէս Ակինեան. տպագիր. Վիեն-
նա 1910 թ.

№ 3. Յիշատակարան. աշխատութիւն Վահան
Գ. Զարդարեանի, հատոր Ա. տպագիր. Կ. Պօլիս
1910 թ.:

Այս աշխատութիւնների մասին ցանկանալով
իմանալ մասնագիտական պատրաստութիւն ու-

նեցող անձանց կարծիքները, Յանձնաժողովս որոշեց ուղարկել հետևեալ յարգելի անձանց՝ քննելու և իրենց պատճառաբանութեամբ կարծիքը դրաւոր յայտնելու.

№ 1. Աշխատութիւնն ուղարկուեց Ամենապատիւ Տ. Մաղաքիա Արքեպիսկոպոս Օրմանեանին, Կ. Պօլիս:

№ 2. Աշխատութիւնն ուղարկուեց Բարձրապատիւ Գարեգին վարդապետ Յովսէփեանին, Էջմիածին:

№ 3. Աշխատութիւնն ուղարկուեց Նորին Սրբազնութիւն Բարգէն եպիսկոպոս Կիւլեպէրեանին, Կ. Պօլիս:

Վերոյիշեալ անձանց քննադատութիւնները նշանակուած ժամանակին տուած են: Յանձնաժողովս մարտի 25-ին կայացած նիստում երկար խորհրդակցելուց, ներկայացրած աշխատութիւնների բոլոր հանգամանքները կշռադատելուց և ստացուած քննադատութիւնները կարգաւորեց յետոյ՝ հնարաւոր չգտաւ մրցանակ տալ առաջարկուած աշխատանքներին:

Այսպիսով 1911 թ. ներկայացուած առկաւորութիւ աշխատանքներից ոչ մէկը մրցանակ չստանալով՝ մրցանակաբաշխութեան կանոնադրութեան ժԱ. կէտի համաձայն «մրցանակի դումարը պիտի գործ դնուի նախնեաց ընտիր մատենագրութեանց տպագրութեան վրայ»:

Այս տարի նախնեաց ընտիր մատենագիրներից Յանձնաժողովս տպագրեց Ստեփաննոս Օրբէլեանի ստուար պատմութիւնը և 50 կ. գին նշանակեց:

Յանձնաժողովիս նախագահ գերապատիւ Սաթուհեանի մահից յետոյ կանոնադրութեան Ը. կէտի համաձայն՝ Յանձնաժողովս իւր անդամներից պ. Ա. Բաբեանին ընտրեց ժամանակաւոր նախագահ՝ մինչև Թիֆլիսի թեմի նոր առաջնորդ նշանակուելը:

Հայ չքաւոր օրիորդներին օժիտ տալու համար անցեալ տարիների ձեռք ներկայացրած վկայականներից կազմուեց 188 օրիորդների անուանացանկ և 1911 թ. ապրիլի 5-ին վիճակն ընկաւ հետևեալ երեք օրիորդներին. № 41 օր. Շուշանիկ Հախապատեւեան, № 58 օր. Մարիամ Ուրումեան և № 115 օր. Հայկանուշ Պապովեան:

1911 թ. Ծխատէր քահանաների վկայութեամբ ներկայացած չքաւորներին պէտք է բաժանուէր 200 բուբլի, սակայն որովհետև անցեալ տարիներից չբաժանուած մնացել է 1908 թ.—8 բ. 1909 թ.—84 բ. և 1910 թ.—3 բ.—ընդամենը 95 բուբլի, այս գումարը սոյն տարուայ 200 բուբլու հետ միասին որոշուեց բաժանել ապրիլի 7-ին աղքատներին:

ՄԵԾԱՅԱՐԳ ՄԱՅՈՒՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆ
ՏՓԽԻՍԻ ՎԱՆԱՑ ՄԱՅՐ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ԿՐՕՆԱՊԱՏՄԱ-
ԿԱՆ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻ

Ընդունեցի Մեծ. Վարչութեանդ թիւ 72 և Նոյեմ.
20 թուակիր պաշտօնագիրը, որով իմ քննութեան
կենթարկէք պր. Վ. Գ. Զարդարեանի կազմած «Յի-
շատ ա կարանը»:

«Յիշատակարանը» իբր յղացում շատ հե-
տաքրքրական է. բայց դժբախտաբար ամբողջ գործ
մը չէ, ոչ ալ ամբողջ գործին որոշ մէկ մասը: Վասն
զի ամբողջ գործը, ինչպէս որ յայտարարուած է այս
հատորի կողքին վրայ, պիտի բաղկանայ չորս հա-
տորներէ, որոնցմէ Ա. հատորը միայն հրատարակուած
և մատուցուած է Մեծ. Վարչութեանդ՝ «Ղուկասեան
Մրցանակաբաշխութեան» համար:

Ես չեմ կարծեր, որ ուղիղ և կարելի ըլլայ այս
մէկ հատորին վրայ ընել ամբողջ գործին քննութիւնը
և գնահատել ատոր իրական արժէքը: Թերի գործի
մը թերի քննութիւնը՝ ուղիղ արդիւնք մը պիտի
չտար:

Նեղեալաբար, եթէ Մեծ. Վարչութիւնդ յարմար
դատէ, կառաջարկեմ սպասել չորս հատորներու հրա-
տարակութեան և չորսը միանգամայն յանձնել քննու-

թեան. և վստահ եմ որ այդպիսի քննութեան մը արդիւնքը աւելի ուղիղ և հետեւաբար աւելի գոհացուցիչ պիտի ըլլայ թէ քննելի աշխատութեան և թէ Մեծ. Վարչութեանդ գնահատութեան համար:

Յաջողութիւն մաղթելով Ձեզ, ողջոյններով մը նամ աղօթարար.

Բարգէն Նախկոպոս Գաղատիոյ

աշխ

ԿԻՒՐԻՈՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ՎՐԱՑ. ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅ-ՎԻՐԱԿԱՆ ՅԱՐԱԲԵՐՈՒԹԵԱՆՅ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ ԴԱՐՈՒՄԷՁ. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ. ԳՐԵՑ Հ. ՆԵՐՍԷՍ ԱԿԻՆԵԱՆ ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՈՒՄՏԷՆ. ՎԻԵՆՆԱ, 1910

Հեղինակն արդէն յայտնի է բնասիրական աշխարհին իւր մեծ ու փոքր ուսումնասիրութիւններով. ինչպէս միւս աշխատութիւններէ մէջ, այստեղ ևս ցոյց է տալիս մանրակրկիտ և գիտնականին վայել ջանասիրութիւն ու հետազոտող ոգու յատկութիւններ: Նա օգտուել է աւելի կամ նուազ չափով յայտնի աղբիւրներից և ուսումնասիրութիւններից և այն ոչ ստրկաբար, այլ քննադատութեամբ և ընտրութեամբ: Հնարաւորութիւն չէ ունեցել անմիջապէս օգտուելու միայն վերական աղբիւրներից՝ վրացերէն չիմանալու պատճառով, բայց ծանօթ է նրանց էութեան Բրոսէի, Մառի, Ջաւախովի և այլոց միջնորդութեամբ: Այդ աղբիւրներն առանձին արժէք էլ չունին քննութեան ենթարկուած խնդրի համար: Հ. Ակինեանն առաջինն է, որ մենագրական ուսումնասիրութիւն է տալիս Հայոց և Վրաց եկեղեցիների յարաբերութեան, քննութեան և համեմատութեան ենթարկելով ազգային և օտար մատենագրութեան մէջ պահուած տեղեկութիւններն ու աւանդութիւն-

ներն այդ մասին: Ձաւախովի աշխատութիւնը՝ Исторія Церковнаго Разрыва между Грузіею и Армениею գրուած է աւելի ուշ և չունի մեր հեղինակի մանրամասնութիւնները: Ծճմարիտ է, հեղինակը մի նոր տեսակէտ կամ լուսաբանութիւն չէ տալիս քննութեան նիւթ կաղմող շրջանի պատմութեան համար, բայց աշխատում է վերլուծութեան ենթարկել, զտել իւր ատաղձի նիւթերը և ապա կառուցանել Հայ-վիրական եկեղեցիների յարաբերութեան և բաժանման պատմութեան շէնքը: Այդ կողմով էլ գնահատելի է այն իբրև մի ամբողջական մենագրութիւն, թէպէտ ոչ առանց պակասութեան:

Հեղինակը ներածութեան մէջ առանձին գլուխներով քննութեան է ենթարկում, «Հայ-վրական յարաբերութիւնը Դ— է դարուց մէջ», «Վրաստանի քաղաքական հանգամանքներն Զ— է դարուց մէջ» և ապա աղբիւրների՝ այսինքն «Գիրք Թղթոցի» և Ուխտանիսի պատմութիւնը, երեք միմեանցից անկախ և բուն նիւթի հետ քիչ շաղկապուած մենագրական յօդուածներ: Ներածութեան առաջին գլուխը իւր շօշափած շատ խնդիրներով կրկնում է բուն աշխատութեան Ա. գլխի մէջ, իսկ Ուխտանիսի անձնաւորութեան և պատմութեան մասերի մատենագրական մանրամասն ուսումնասիրութիւնը հետացնում է հեղինակին բուն նիւթից: Ուխտանիսի աշխատութեան մի մասը միայն սերտ կապ ունի նկարագրելիք պատմութեան հետ, բայց այդ դէպքում իսկ աղբիւրների քննադատութիւնը իւր ընդարձակութեամբ չպէտք է մենագրական բնաւորութիւն ստանայ ի ֆաւ պատմական նկարագրութեան ամբողջութեան:

Հեղինակը բաւական յաջող կերպով պատկերացնում է երկու եկեղեցիների յարաբերութիւնը, թէնե-

րածութեան և թէ բուն նիւթի մէջ, հակառակ վիրական աղբիւրների, նա քրիստոնէութեան մուտքը Վրաստանում ընդունում է Լուսաւորչի և նորա անմիջական յաջորդների օրով, վրաց տառերի գիւտը և ս. Գրքի թարգմանութիւնը կապուած ս. Մեսրոպի առաքելական ջանքերի հետ, միահամուռ պայքարը քրիստոնէութեան պաշտպանութեան համար Ե. և Զ. դարում ընդդէմ Սասանեանց, Վրաց կաթողիկոսներից ոմանց ձեռնադրութիւնը Հայոց հայրապետներից, բայց պատմական նախապաշարումը յաղթող է հանդիսանում նորա վերայ, երբ շօշափում է Հայոց եկեղեցու ինքնագլխութեան և միւս եկեղեցիների հետ ունեցած խնդիրը: Ըստ հ. Ալինեանի Հայոց կաթողիկոսութիւնը բարձրագոյն մետրապօլիտութիւն էր Վրաց համար և ենթարկուած Անտիոքի իրաւասութեան Կեսարիայի միջնորդութեամբ, որ Գաթրճեանի և Վեբերի *) կարծիքների ամփոփումն է: Ոչ Նիկիոյ Զ. կանոնը և ոչ միջնագրեան աղբիւրները, որոնք Վրաց եկեղեցին կախուած են համարում Անտիոքից, այդ իրաւունքը չեն տալիս նորան: Նիկիոյ Ժողովի վերոյիշեալ կանոնի համաձայն Անտիոքը հաւասար է համարւում Աղէքսանդրիայի և Հռոմի աթոռներին, և եթէ անունով չյիշուած ἀλλὰ ἐπ'αὐτῶν Ըստ Կ. Պօլսոյ Ժողովի Բ. կանոնի բացատրութեան՝ Ասիան, Պոնտոսը (Կեսարիա) և Թրակիան ընդունենք, դարձեալ Հայաստանը չէ մտնում այդ սահմանի մէջ: **) Orients վերատեսչութիւնը (Diocese) ինչ ընդարձակութեամբ էլ հասկանանք, Հայաստանը մէջը չէ: Նիկիոյ և Կ.

*) Die Katholische Kirche in Armenien. Freiburg iB. 1903

**) Hefele. Conciliengeschichte I. 389 և II 15

Պօլսոյ ժողովները կայսրութեան թեմերն ունին ինկատի և ոչ մի օտար պետութիւն, որ թէև հարկատու և դաշնակից հռովմէականի, բայց անկախ էր իւր կազմակերպութեամբ և օրէնքներով: Կ. Պօլսոյ ժողովի երկրորդ կանոնի վերջին, անցողակի պարբերութիւնը կարելի է նոյն իսկ յօգուտ այս դրութեան բացատրել: Վերերի ենթադրութիւնների վերայ հիմնուած եզրակացութիւնները այս խնդրում առանձին արժէք չունին: Նա Հայոց եկեղեցին Դ. դարում ենթարկուած է համարում ոչ միայն Կեսարիային, այլ և Հռովմին: Հոգևոր հաղորդակցութիւնն ու եպիսկոպոսական ձեռնադրութիւնը նախկին եկեղեցու մէջ ստորագրելութեան անպայման նշան չէր, մանաւանդ որ փաստեր ունինք, թէ Հայոց բոլոր կաթողիկոսները Կեսարիայում չեն ձեռնադրուած: Լուսաւորչի առաքելական գործունէութիւնը ամբողջ Հայաստանի համար չընդունելով իսկ, *) նորա շնորհիւ քրիստոնէական կրօնը պետական դարձաւ աւելի վաղ, քան հռովմէական կայսրութեան մէջ: Հայերի պատերազմը Մաքսիմինի դէմ քրիստոնէութեան համար, անհերքելի փաստն է այդ իրողութեան: **) Ոչ ժամանակուանից էլ կազմակերպուել է սկսում Հայոց եկեղեցու նուիրապետութիւնը տարբեր բնաւորութեամբ և պայմաններով, քան հռովմէական պետութեան մէջ (թէպէտ ոչ առանց կայսրութեան քրիստոնէութեան ազդեցութեան): Մինչդեռ այնտեղ նուիրապետութեան հիմքը քաղաքական բաժանումներն են, Հայաստանում նախարարական

*) Weber. die katholische Kirche u H. Марръ, Крещение Армянъ, Грузинъ, Абхазовъ и Алановъ. сп. 1905.

**) Եւսեբիոս Կեսարացի IX.

տներն ու իշխանութիւնները, *) յաճախ տոհմական բնաւորութեամբ: Բարսեղ Մեծի թուղթն ուղղուած է Փոքր, և ոչ Մեծ Հայքի եպիսկոպոսներին: **) իսկ Փոքր Հայքը վաղ ժամանակներից Կայսրութեան մասն էր և ենթարկուած այդ պատճառով էլ Կեսարիայի աթոռին: Հերքելով Հայոց եկեղեցու իրաւասական կախումը Կեսարիայից կամ Անտիոքից, հերքում է ըստ ինքեան և Վրաց եկեղեցւոյ միջնորդական կախումը Անտիոքից: Վրաց եկեղեցու Անտիոքից կախման ոչ մի դրական ապացոյց կամ աղբիւր չունինք հին դարերից. այդ հայեացքը ուշ ժամանակի ծրնունդ է, երբ վրացիք ձգտում էին ոչնչացնել ամեն ինչ, որ յիշեցնում էր Հայոց հետ ունեցած նախկին յարաբերութիւնը: ***) Վրաց տարեգրութիւններին, որոնց համաձայն Վրաստանը պէտք է կախումն ունենար Անտիոքի աթոռից և մինչև իսկ մկրտուած Եւստատիոս եպիսկոպոսից, հեղինակն ինքն էլ նշանակութիւն չէ տալիս: Անարժէք են միջնադարեան օտար ժամանակագիրները՝ ինչպէս Նեղոս Դոքսապատիա ****), Բալմասան, Եպիփան կիպրացի, ****) թէպէտ հեղինակը

*) Н. Адонцъ, Армения въ эпоху Юстиніана Гл. XII.

**) Մաղաքիա եպիսկոպոս Օրմանեան. Աթոռ Հայաստանեաց եր. 41.

***) Տես. Արարատ 1907. սեպտ.—նոյեմբ. «վրաց եկեղեցու ինքնագլուխ կառավարութեան խնդիրը Թուսաց նախապատրաստական եկեղեցական ժողովում» յօդուածի մէջ պրոֆ. Մառի զեկուցումը: Հ. Ակինեանի գրքի մէջ եր. 273—289.

****) Կարգադրութիւն Պատրիարքական աթոռոցն հր. Ֆ. Ն. Ֆինկ. Վաղարշապատ, 1902, եր. 5—6.

*****) Հրատ. Ֆինկի. Տիփլիս. 1902 եր. 16.

ՊԱՏՈՒԱՐԺԱՆ ՏԵԱՐՔ
ՄՆԱՅՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ ՂՈՒԿԱՍՅԱՆ ԿՏԱԿԻ
ի Տփղիս

Անցեալ տարւոյ նոյեմբեր 20 թուակիր և թ. 70 թուահամար գրութեամբ ինձ ուղղուած առաջարկին, և դեկտեմբեր 3 պատասխանագրովս յայտնած յանձնառութեանս համեմատ, կուգամ գրաւոր և պատճառաբանեալ կարծիք յայտնել, ինձ ուղարկուած Հայոց եկեղեցւոյ կանոնական իրաւունքը ձեռագիր աշխատութեան մասին, որ Ղուկասեան մրցանակաբաշխութեան մրցման մասնակցելու գիտմամբ յղուած էր նոյն կտակի մնացուն վարչութեան Յանձնաժողովիդ:

Աշխատութեան հեղինակը Լահեան ծածկանունի ներքև սքօղեալ է, և եկեղեցական կամ աշխարհական ըլլալն ալ անծանուց մնացած ըլլալով, ոչ պարոն և ոչ վարդապետ տիտղոսը կրնամ աւելցնել, և կը բաւականամամ արգոյ Լահեան կոչել զինքն: Գրութեան տեղ ցուցուած է Գերմանիայի Բերլին մայրաքաղաքը, եթէ այն ալ ծածկանուն մը չէ, վասն զի թէպէտ օտարութեան մէջ գտնուելը կը յիշէ (էջ Ժդ), բայց էջմիածնի շատ ընտանի մէկ մը կը տեսնուի, որ իւր ձեռքին ներքև ունեցած է հոն եղած գրչագիրները, քան թէ Եւրոպիոյ Թանգարաններու մէջ գտնուածները:

Ձեռագիրը ընդօրինակուած է 16^օ չափով տետրի

մը մէջ, որ իէ+201 էջեր կը պարունակէ յստակ գրութեամբ:

Արգոյ Լահեանի երկասիրութիւնը մակագրուած է, Հայոց եկեղեցւոյ կանոնական իրաւունքը, Հեռագրութիւններ նորա կանոնագրքի խմբագրութեան, բովանդակութեան եւ գործադրութեան մասին: Այս կրկին մակագիրներէն իսկական պէտք է նկատել երկրորդը, եթէ գործը անունին հետ բաղդադենք. վասն զի մակագիրին առաջին մասին բացատրութեամբ, Հայոց եկեղեցական իրաւագիտութեան կամ հայ կանոնագիտութեան կանոնաւոր ձեռնարկ մը, կամ գիտական աշխատանք մը կրնար սպասուիլ, որ արգոյ Լահեանի գործին մէջ չգտնուիր. այլ պարզապէս կանոնագիրքի պարունակութեան վերլուծութիւն մըն է, բնագիրներու հետ բաղդադուած: Հետեւեալը միայն ու միայն այդ տեսակէտէն պէտք է նկատի առնել ներկայուած աշխատութիւնը, և ոչ երբէք իբր եկեղեցական իրաւագիտութեան ձեռնարկ կամ դասագիրք մը, և ոչ ալ իբր եկեղեցական կանոններու գիտական լուսաբանութիւն մը:

Գործին պարունակութիւնը հետեւեալն է.

1. Իւր գործածած աղբիւրները (էջ ա—դ), որք են 4 էջմիածնի գրչագիրներ, որ իբր հիմնական աղբիւրներ ծառայած են. 8 նախնեաց մատենագրութիւններ, 10 հայերէն, 10 զաղղիերէն, 1 գերմաներէն և 9 ռուսերէն աշխատութիւններ: Վերջին հայ գրողներէն յիշած է Բաստամեանց Վահան վարդապետը. բայց յիշուած չէ Մելիք-Թանգեանց Ներսէս վարդապետի 1903—5-ին հրատարակած աշխատութիւնը:

2. Ներածութիւն (էջ է—իէ), ուր գլխաւորապէս տեղեկութիւններ տուած է իբր հիմնական աղ-

բիւր ծառայած ձեռագիրներուն վրայ:

3. Շրջան Ա. գլուխ Ա. Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատութիւնը երկրիս վրայ. 3 հատուածներ. (էջ 1—21), հակիրճ ամփոփում մը ծանօթ տեղեկութեանց:

4. Գլուխ Բ. եկեղեցւոյ և հռովմէական-բիւզանդական պետութեան յարաբերութիւնն ու փոխադարձ ազդեցութիւնը (էջ 21—37). նոյնպէս համառօտ ակնարկներ գլխաւոր կէտերու մասին:

5. Գլուխ Գ. եկեղեցական կանոնների աղբիւրներն ու նոցա ժողովման պատմութիւնը. 2 հատուած (էջ 37—51): Ցուցակներու քաղուած մըն է, որ նորութիւն չպարունակեր: Այս երեք գլուխները ընդհանուր եկեղեցւոյ տեսակէտէն նայուելով ա. շրջանը ստեղծ են. յաջորդները բ. շրջանի վերածուելով հայոց եկեղեցւոյ տեսակէտէն գրուած են:

6. Շրջան Բ. գլուխ Ա. հայոց եկեղեցւոյ սկզբնաւորութիւնը, նորա յարաբերութիւնն ընդհանրական եկեղեցւոյ հետ, բաժանումն ու ազգայնացումն. 2 հատուած (էջ 52—58):

7. Գլուխ Բ. հայոց եկեղեցւոյ ընդունած կանոններ. 12 հատուած (էջ 58—115):

8. Գլուխ Դ. ընդհանրական եկեղեցւոյ կանոնների՝ հայերէն թարգմանելու ժամանակն և Հայաստանեաց եկեղեցւոյ կանոնագրքի խմբագրութիւնը. (էջ 115—127):

9. Գլուխ Դ. հայոց եկեղեցւոյ ազգային կանոններ. 10 հատուած (էջ 127—157):

10. Գլուխ Ե. կանոնագրքի գործածութիւնը հայոց (էջ 158—160):

11. Գլուխ Զ. կանոնների բովանդակութիւնն ու եկեղեցական դատավարութիւն (էջ 160—166):

12. Գլուխ Ե. եկեղեցական դատավարութիւնը ընդհանրապէս (էջ 156—170):

13. Գլուխ Ը. հայոց եկեղեցական կառավարութիւնն և նոցա դատարանի կազմութիւնը (էջ 170—188):

14. Գլուխ Թ. Հայոց եկեղեցական դատավարութեան սահմանած պատիժները (էջ 188—194):

15. Գլուխ Ժ. լրացուցիչ տեղեկութիւններ Հայոց եկեղեցւոյ կանոնների հիման վրայ (էջ 194—196):

16. Եզրակացութիւն (էջ 197—198). որ չորս կէտեր կը պարունակէ, պատիկ վերջաբանով մը:

17. Նիւթերի ցանկը (էջ 199—201):

Այս քաղուած տողերնուս նպատակն է զգալի կերպով ցուցնել, թէ փոքրագիր էջերով գրուածի մը մէջ ինչ չափ անձուկ տեղ գրուած են կանոնական նիւթերը, որով ինքնին կը յայտնուի թէ արդոյ Լահեանի գործին մէջ հնար չէ անոնց գոհացուցիչ մշակութիւնը որոնել:

Ամէնէն ընդարձակ մասերը Բ. շրջանի Բ. և Դ. գլուխներն են. սակայն անոնք իւրաքանչիւր ժողովի կանոնական ցանկերուն ամբողջ արտագրութեամբ ընդարձակուած են, կցելով միանգամայն շատ կանոններու բառացի ընդօրինակութիւնները, ինչ որ չկրնար նիւթի մշակութիւն սեպուել:

Իւրաքանչիւր գլուխի ներքե պարունակուած նիւթերը պարզ կերպով արտայայտուած են, և թէպէտ համառօտակի, բայց յատուկ զաղափար տալու բաւական են: Սակայն յայտնուած զաղափարներէն որոնք որ առաջին շրջանին կը պատկանին, ամէն օտար հեղինակներու ըսածներն են. իսկ երկրորդ շրջանին պատկանողներն ալ՝ Բաստամեանց և Մելիք-Թանգեանց վարդապետներուն արտայայտած

կարծիքներուն վրայ կարևոր նորութիւններ չեն աւելցնեն:

Ինչ որ արգոյ Լահեանի աշխատութեան գլխաւոր ձիրք կրնանք սեպել կանոններուն հայերէն թարգմանութեանց բնագիւրներուն հետ բաղդադմամբ ցուցած տարբերութիւններն են, որ օգտակար կրնան ըլլալ հետազօտութեամբ պարապողներուն: Սակայն այդ մասէն օգտուելու համար աւելի լրացեալ ծանօթութիւններ պէտք են, քան որչափ արգոյ Լահեան կրցած է ընծեռել:

Արգոյ Լահեանի աշխատութիւնը իւր ամփոփ վիճակին մէջ ալ կրնար եկեղեցական ուսանողներու և պաշտօնականներու իբր ձեռնարկ ծառայել, եթէ գրեւորագիրներու և թարգմանութեանց տարբերութիւններու տեղ բուն կանոնական նիւթերու մշակութեան աւելի մտադրութիւն դարձուցած ըլլար:

Այդ պատճառներով իրաւունք կը սեպենք դիտել տալ, որ արգոյ Լահեանի գործը նպատակի կողմէն անորոշ վիճակ մը ունի: Հետազօտութեամբ ըզբաղողները չգոհացներ իւր անկատար ծանօթութիւններով, կանոնագիրտական ձեռնարկ փնտռողները չգոհացներ իւր աւելորդ ծանօթութիւններով:

Գործին մէջ յառաջ բերուած բաղդադութեանց իսկութեան մասին քան մը ըսել չենք կարող, որովհետեւ իբր հիմնական աղբիւր ծառայող գրչագիրները մեզի մօտ չեն. և օտար եկեղեցեաց մատենաներն ալ տրամադրելի չունինք. բայց բաղդադութեանց ճշտութեան մասին երկբայելու պատճառ չունինք, որովհետեւ նոյն իսկ գործին ոճը խղճամիտ և բծախնդիր պրպըտողի ձիրքերը կը վկայէ իւր հեղինակին վրայ:

Իսկ հեղինակին յայտնած կարծիքներուն մասին

չատ ըսելիք չմնար. քանի որ անոնց մէջ նոր և կարևոր և ինքնայորդոր արտայայտութիւններ չկան: Ընդհանրապէս կը սիրէ հետեւի խիստ քննադատութեան, բայց այդ միտումը միշտ ազգային աղբիւրներուն և եղելութիւններուն վրայ կը ծանրացնէ: Մինչև իսկ Հայոց եկեղեցւոյն առաքելականութեան մասին երկմիտ հայուածք մը կը յայտնէ և իւր աչքին առջև հայ աղբիւրներէն հաղիւ թէ մէկ երկուքը ազատ կը մնան լանվաւերականութեան մեղադրանքէն:

Մեր դիտողութիւնները անաչառօրէն բացատրելէ ետքը, պէտք է ընդունենք թէ.

Նկատելով որ հայ եկեղեցւոյ կանոնագիրքը ցարդ և ոչ իսկ իբր պարզ մատենագրութիւն հրատարակուած է.

Նկատելով որ հայ կանոնագիրքին վրայ ուսումնասիրութիւններ չկան ըսուելու չափ՝ քիչ են.

Նկատելով որ հայ կանոնագիրքին վրայ տեղեկութիւն տուող առձեռն գիրք մը բնաւ չկայ.

Նկատելով որ արգոյ Լահեանի աշխատութիւնը, դիտողութեանց ենթակայ ըլլալով հանդերձ, մեծ դատարկ մը կը լեցնէ.

Նկատելով որ ինքն ալ առանց լրացած ու կատարեալ աշխատանք մը տալու յաւակնութեան (էջ ԺԴ), լոկ սպասուած պէտք մը գոհացնելու փափաքն ունի (էջ ԺԱ).

Նկատելով որ գործը հակառակ կատարեալ չըլալուն բաւական չափով տեղեկութիւններ տալու կձառայէ.

Նկատելով որ ամէն ճիւղի մէջ նախաձեռնարկներ, կատարեալ չըլլալով հանդերձ, լաւագոյն երկերու ճանապարհաւոր արդիւնքը կունենան.

Կրնանք եզրակացնել թէ.

Արգոյ Լահեանի կազմած ծրագիրը ղեկավարեան արժանի է:

Արգոյ Լահեանի ձեռնարկած աշխատութիւնը զնահատութեան արժանի է:

Արգոյ Լահեանի ներկայացուցած երկասիրութիւնը քաջալերութեան արժանի է:

Իսկ մրցանակի տուուկութեան որոշումը քննիչին ձեռնհասութեանէն դուրս կը մնայ, վասն զի ոչ թէ անհատաբար, այլ ուրիշ ներկայուած գործերու հետ բաղդատաբար նկատառութեան ենթակայ է: Ուստի այդ կէտը Ղուկասեան կտակի վարչութեան մնայուն Յանձնաժողովիդ ձեռնհասութեան կը պատկանի, որ ուրիշ ներկայուած աշխատութեանց տեղեկութիւնն ունի:

Սակայն իբրև կարևոր դիտողութիւն կը համարձակիմ աւելցնել, որ մրցանակի որոշման մէջ, պէտք է յաջողութեան աստիճանին հետ նիւթին բնութիւնն ալ նկատի առնուի, քանի որ մրցումը միևնոյն որոշ նիւթի վրայ բացուած չէ: Նոր և դժուարին նիւթի մէջ չափաւոր յաջողութիւնը, պէտք է նախադասուի սովորական և դիւրին նիւթի մէջ յուցուած կատարեալ յաջողութեան:

Մաղթելով բարեյիշատակ Ղուկասեան Աւետիս բարերարին հոգւոյն հանգիստ և երանաւէտ լոյս, Յանձնաժողովիդ համար կարողութիւն և յաջողութիւն և յաջողութիւն մնամ միշտ աղօթարար:

Սարգիս Արք. Օրմանեան

Հ Ա Ղ Ո Ւ Ե Կ Ղ Ի Ռ

Թիֆլիսի Վանաց աւագ եկեղեցու կրօնա-պատմական թանգարանի մնայուն Յանձնաժողովի մուտքի և ծախքի 1910 թուի ապրիլի 4-ից մինչև 1911 թ. ապրիլի 4-ը.

ՄՈՒՏՔ

1910 թուի ապրիլի 5 ին դրամարկով ունեւ

1. առևտրական բանկում № 55,809	25,000 ռ.
2. նոյնտեղ ընթացիկ հաշուով, գրքայի № 3446	4161—12
3. գանձապահի մօտ	236—30—
	<u>29,397—42—</u>

1910 թ. ապրիլի 4 ից մինչև 1911 թ. ապրիլ 4 ը. ստացուել է

Առևտրականբանկից 25,000 ռ 0/0 (653 ռ. 12 կ. + 651 ռ. 67 կ.) . . . 1304—79—

Նոյն տեղից ընթացիկ 1910 թ. հաշուի 0/0 91—60—

30,793—81—

Ստ. Օրբէլեանի պատմութեան տպագր. հաշուին	410—
Ստ. Օրբ. պատմ. սրբագրութեան հաշուին	110—
1908—1910 թ. տեղեկագրի սրբագրութեան	20—8 կ.
Ջբաւորներին բաժանուած 1910 թ.	197—
1908—1910 Տեղեկագրի տպագրութեան և թղթի	83—
Տէր Աւետիքեանին և Շահնազարեանին մրցանակադրամ	500—
Օրբէլեանի պատմութեան տպագրութեան թղթի	265—
Օր. Սաթենիկ Աբրահամեանին օժտադրամ	100—
Պարոն Եր. Լալայեանին՝ վասպուրականի հնութեանց ալբոմի համար	60—
Փոստի և հեռագրի ծախք	16—84—
Յրուիչներին և դռնապանին	3—25—
Ջբաւորներին ցուցակը կազմելու համար	2—
Մարկաներ	—60—
Հաշուեմատեան	—30—
Լրագրների յայտարարութիւնների համար	8—
	<u>1776—07—</u>

ԴՐԱՄԱՐԿՂ 1911 ապրիլի 4 ին

1. Տոմս առևտրական բանկի № 58211	25,000 ռ.
2. Նոյն բանկում ընթացիկ հաշուով գրքայի № 3446	3557—50 կ.
3. Գանձապահի մօտ առձեռն	460—24—
	<u>30,793—81—</u>

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳԼԽԱՎՈՐ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

1910

1910 թ. ապրիլի 3-ին ստացված գումար

1. Կապիտալի փոխանցում 75,000

2. Կապիտալի փոխանցում 500

3. Կապիտալի փոխանցում 100

1910 թ. ապրիլի 4-ին ստացված գումար 1911 թ. ապրիլի 1-ին

Կապիտալի փոխանցում 25,000 և 10,000

Կապիտալի փոխանցում 1910 թ. ապրիլի 1-ին

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԱՇԻԻԸ

1910 ապրիլի 3 ից մինչև 1911 ապրիլի 3ը

1. ԵՂԻՇԷ

1910 ապրիլի 3-ին

Պահեստում կար	93 անկ.
	6 կ.
Գուտտեմբերգ գրավաճառան.	200 անկ.
Կենտրոնական »	115 անկ.
	20
	434

Վաճառուած են

Գուտտեմբերգ գրավաճառանոցում	200 անկ.
Կենտրոնական »	10 անկ.
	2 կ.
Նուէրներ	5 անկ.
	1 կ.

1911 ապրիլի 3 ին մնում է անվաճառ գրավաճառանոցներում և պահեստում ընդամենը . . . 216
Ընդամենը 434

2. ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՅԻ

Պահեստում կար	743 անկ.
	82 կ.
	10 վ.
Կենտրոնական »	82 անկ.
	49 կ.
	966

Վաճառուած են

Կենտրոնական գրավաճառանոցում	9 անկ.
Նուէրներ	6 կ.

1911 ապրիլ 3 ին մնում է անվաճառ գրավաճառանոցներում և պահեստում ընդամենը . . . 948
Ընդամենը 966

3. ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՅԻ

Պահեստում կար	835 անկ.
	100 կ.
Գուտտեմբերգ գրավաճառանոցում	100 անկ.
	75 կ.
Կենտրոնական »	49 անկ.
	25 կ.
	1184

Վաճառուած են

Գուտտեմբերգ գրավաճառանոցում	50 անկ.
Կենտրոնական »	1 անկ.
	47 կ.
Նուէրներ	2 անկ.

1911 ապրիլի 3-ին մնում է գրավաճառանոցներում և պահեստում ընդամենը . . . 1084
Ընդամենը 1184

4. 0181

1910 2-10 0101

— 34 —

178

Page 817

• 22

Հ Ա Շ ՈՒ Է Կ Շ Ի Ռ

Թիֆլիսի Վանաք աւագ եկեղեցու կրօնա-պատմական թանգարանի մնայուն Յանձն-ժողովի մուտքի և ծախքի 1911 թուի ապրիլի 4-ից մինչև 1912 թ. ապրիլի 4-ը

ՄՈՒՏՔ

1911 թուի ապրիլի 5-ն դրամարկով ունէր

1. առևտրական բանկում № 58,211	25000—	բ.
2. նոյնատեղ ընթացիկ հաշուով, զրքոյի № 3446	3557—	50
3. փանձապահի մօտ առածեն	460—	24
	29017—	74

1911 թ. ապրիլի 4-ից մինչև 1912 թ. ապրիլ 5-ը ստացուել է

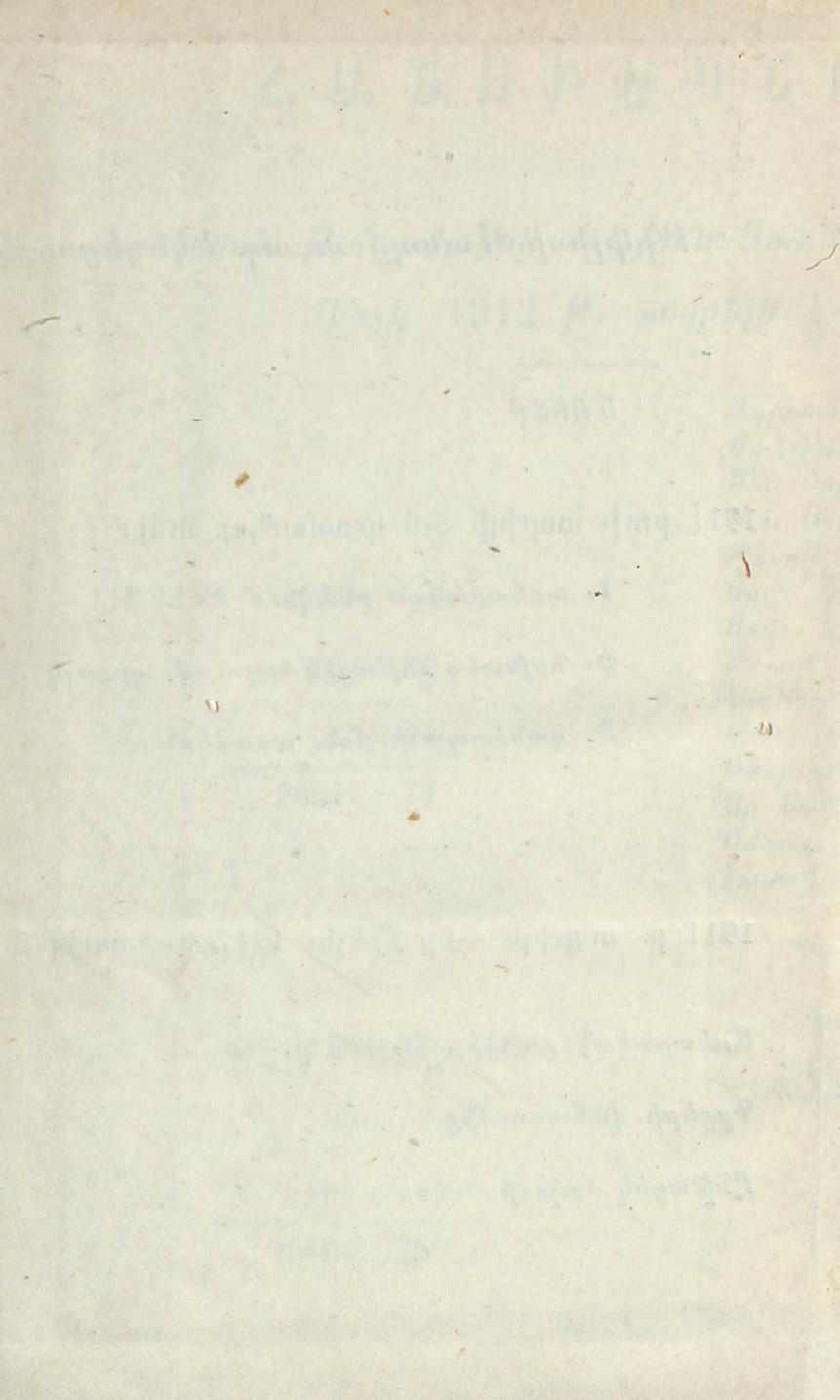
Առևտրական բանկից 25,000 բ. %	1185—	85
Գրքերի վաճառումից	98—	72
Ընթացիկ հաշուի առկոս	101—	94
	30404—	25

Աղբատներին բաժանուէր	315—	80	կ.
Ստեփաննոս Օրբէլեանի սրբազրութեան հաշուին և ցանկ կազմելու	112—		
Ստ. Օրբէլեանը կազմելու կազմարարին	13—	50	
Ստ. Օրբէլեանի տպագրութեան մնացորդը	68—	18	
Թուղթ Յովհաննէս կաթողիկոսի համար	203—		
Յովհ. կաթողիկոսի տպագրութեան վարձ	313—	20	
Յովհ. կաթողիկոսի սրբազրութեան և ցանկ կազմելու	140—		
Թուղթ Արիստակէս Լաստիվերացու համար	95—		
Հոգեհանգստի համար յայտաժարութեան վարձ	9—		
Մանր ծախք	21—	98	
Օժտադրամ Մարիամ Մուրադեանին	100—		
Օր. Սօֆիա Փէշտմալճեանի օժտադրամի փոխարէն թաղման վարձ	25—		
Օժտադրամ Շուշանիկ Հախպատեղեանցին	100—		
Լաստիվերացու տպագրութեան հաշուին	63—	80	
	1580—	46	

ԴՐՍՄԱՐԿՂ 1912 ապրիլի 5-ին

1. Առևտրական բանկի տոմս № 61,092	25,000—	
2. Նոյն բանկում ընթացիկ հաշուով զրքոյի № 3446	3,810—	29
3. Փանձապահի մօտ առածեն	13—	50
	30,404—	25

Փանձապահ՝ Ն. Տէր-Յարութիւնեանց Յարոյ.

ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ՀԱԾԻԻԸ

1911 ապրիլի 3-ից մինչև 1912 ապրիլ 6-ը

1. ԵՂԻՇԷ

«Եղիշէ»-ն տպուել է . . . 1185 օրինակ.

այս գրքերից մինչև այժմ

Նուէր է տուած	37 օրինակ.
Գուտտեմը. գրատ. վաճառել է	780 »
Կենտրոնական » »	87 »
Պահեստում » »	165 »
	<u>1069</u>

Կենտրոնականում

Մնում է հրդեհից վնաս. գրքեր	113 օրինակ.
Թանգարանում մնում է . . .	3 »
Ընդամենը	<u>1185 օրինակ.</u>

2. ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ

Գրավաճառանոցներում և պահեստում կար 948 օր.

վաճառուած	37 օրինակ.
Նուէր տուած.	5 »
Անվաճառ	906 »
	<u>Ընդամենը 948 »</u>

3. ԿԻՐԱԿՈՍ ԳԱՆՁԱԿԵՑԻ

Գրավաճառանոցներում և պահեստում կար 1084 օր.

վաճառուած	3 օրինակ.
Նուէր	2 »
Մնում է անվաճառ	1079 »
	<u>1084</u>

4. ՍՏԵՓԱՆՈՍ ՕՐԲԷԼԵԱՆ

Տպարանից ստացուած 1185 օր.

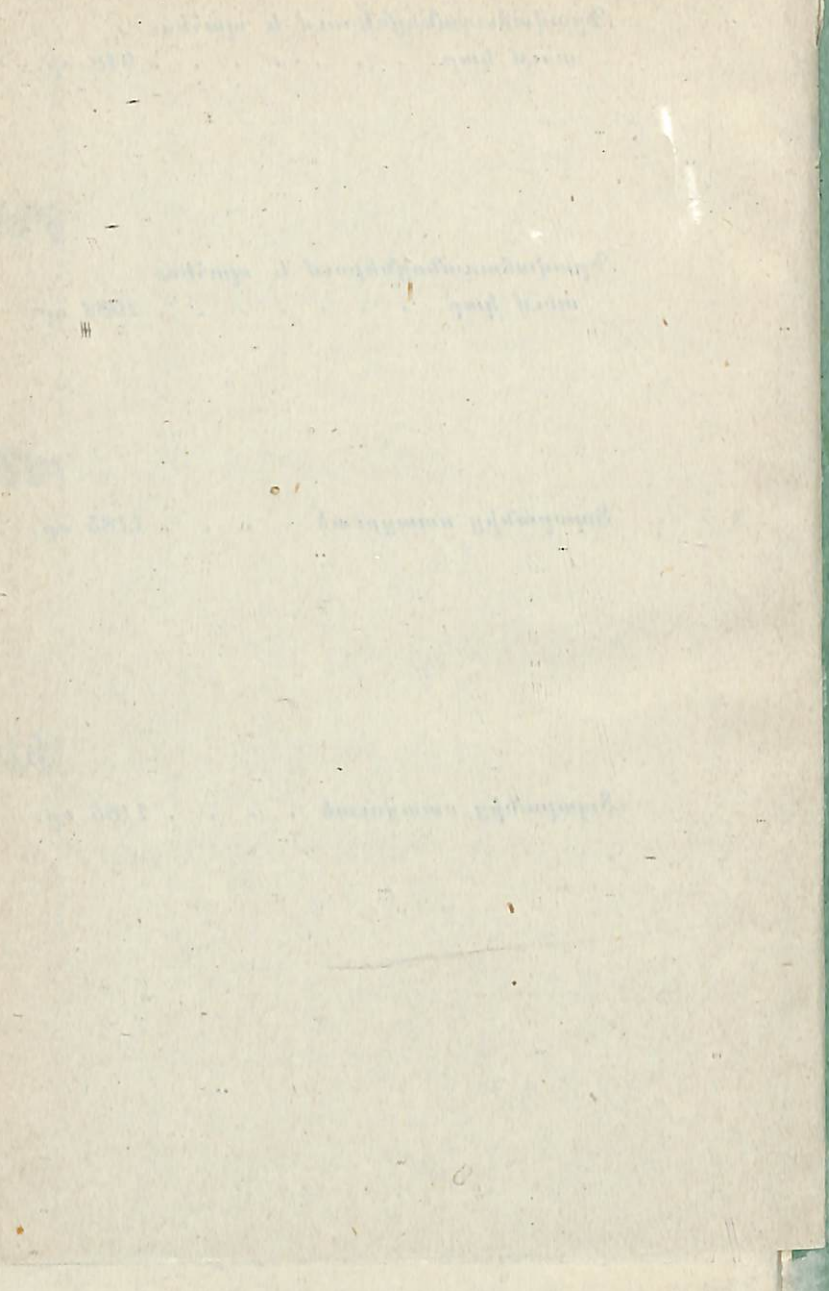
Նուէր տուած	22 օրինակ.
վաճառուած	15 »
Գրավաճառանոցներում և պահեստում	1148 »
	<u>1185</u>

5. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

Տպարանից ստացուած 1185 օր.

Նուէրներ տուած	4 օրինակ.
Գրավաճառանոցներում և պահեստում	1181 »
	<u>1185 »</u>

Լառավարիչ Թանգարանի Գիւտ ա. Բ. Աղանեանց

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431252

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431251

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431250

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431249

Հայաստանի Ազգային գրադարան

NL0431248

3396

